

Мирјана М. Чутовић*
Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу
Далиборка С. Пурић*
Универзитет у Крагујевцу, Педагошки факултет у Ужицу

ЗНАЧАЈ И МОГУЋНОСТИ РАЗВИЈАЊА ТОЛЕРАНЦИЈЕ ПОСРЕДСТВОМ КЊИЖЕВНОГ ТЕКСТА КОД ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА**

Апстракт: Толеранција као један од предуслова за суживот у савременом демократском друштву подразумева способност и намеру појединца за прихватање другог и другачијег. У том смислу, развијање „културе толеранције” незаобилазно је подручје у свим врстама и на свим нивоима образовања, почев од предшколског периода, нарочито значајног за развој основних социјално-емоционалних вештина.

Имајући у виду важност књижевне уметности за сазнајни, емоционални и социјални развој, аутори у раду испитују могућности развијања толеранције код деце предшколског узраста посредством књижевног текста. У циљу подршке васпитачима при избору садржаја активности у функцији креирања подстицајног окружења, анализирани су конкретне могућности остваривања задатака васпитнообразовног рада у контексту подршке социјалној добробити деце.

Кључне речи: *толеранција, књижевни текст, дете предшколског узраста, различитост*

УВОД

Процес глобализације узрокује промене које су у значајној мери присутне у различитим сегментима деловања појединца и друштва. Образовање у контексту глобализације, између осталог, усмерено је ка развијању „културе толеранције”, која подразумева способност и намеру за прихватање другог и другачијег, укључујући широк спектар различитости:

---

* mirjana.cutovic3@gmail.com

* daliborka.puric@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта ОИ 179026 „Настава и учење: проблеми, циљеви и перспективе”, који финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а чији је носилац Педагошки факултет у Ужицу.

уверења, мишљења, идеје, начин живота, понашања и слично. С обзиром на то да толеранција представља један од предуслова за суживот у савременом мултикултуралном друштву, образовање за толеранцију је незаобилазно подручје у свим врстама и на свим нивоима образовања, имајући у виду да се са порастом образовног постигнућа смањује ниво нетолеранције и предрасуда појединца (Alzyoud, Khaddam & Al-Ali, 2016).

Развијање толеранције омогућавају различити облици интерперсоналних интеракција, нарочито у раном детињству (Аврамовић, 2018; Bouillet i Miškeljin, 2017; Denham & Burton, 2003; Zakain, 2012; Ильинская, 2009; Јовановић и Миленковић, 2018), с обзиром на то да је предшколски период критично раздобље „за развој основних социјално-емоционалних вештина, које постављају темељ за касније социјално-емоционалне компетенције” (Denham & Burton, 2003: 1–2). У циљу креирања васпитнообразовног окружења које се темељи на међусобном поштовању и уважавању, у овом узрасном периоду започиње се са развијањем свести детета о себи у односу на друге и унапређивањем способности прихватања другачијег изгледа и понашања од свог (Zakain, 2012).

Значајну улогу у остваривању циљева савременог друштва који се односе на развијање толеранције, разумевање и прихватање различитости, као и избегавање негативних стереотипа од најранијег узраста може имати књижевни текст. У контексту актуелних трендова у вези са глобалним учењем, књижевност пружа бројне могућности за промовисање толеранције и разумевање различитости (Ghosn, 2002; Volkman, 2015), развој интеркултуралних компетенција и разумевање друштвених вредности (Опачић, 2015), као и развој међукултурне свести деце (Ghosn, 2002; Novakov, 2013). Бројне истраживачке студије које се баве развијањем толеранције у раду са децом предшколског узраста посредством књижевног текста (Ghosn, 2002; Тодоров, 2018; Volkman, 2015) такође указују на потенцијал доживљавања, разумевања и тумачења књижевне уметности у функцији спознавања и разумевања себе, али и других, другачијих од себе.

ЗНАЧАЈ РАЗВИЈАЊА ТОЛЕРАНЦИЈЕ У ОКВИРУ ПРЕДШКОЛСКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА

Толеранција се у ширем смислу одређује као „поштовање, прихватање и уважавање богате разноликости [...] начина људског постојања” (Alzyoud et al., 2016: 35). Тумачи се и као врлина – позитивна карактеристика личности која разуме и прихвата могућност постојања људи и њихових идеја које се разликују од наших, као и могућност да имају права и слободе која не крше права и слободе других (Спицyna, 2015: 146). Односно, свако има право на сопствено мишљење, при чему толеранција не подразумева напуштање

властитих уверења, већ начин понашања којим се допушта другима слобода изражавања мишљења са којим се не слажемо, као и право другоме да живи у складу са својим начелима, другачијим од наших (Пурић и Чутовић, 2019).

Имајући у виду да се „култура толеранције” развија током процеса социјализације, њен примарни задатак је да деца усвоје и интернализују циљеве који ће их мотивисати за социјално прихватљиве облике понашања (Шевкушић и Милошевић, 2004: 188). Способност и мотивисаност појединца да разуме и да се прилагоди различитим обрасцима понашања представља један од предуслова успостављања квалитетне интеракције међу члановима друштва. Његова спремност „на одговорност, толеранцију, сарадњу, и разумевање оних који су различити од њега зависи од социјалног окружења и система васпитања у којем се појединац развија, изграђује и формира сопствени поглед на друштво и свет који га окружује” (Maslovarić 2013: 94). Учење о толеранцији и учење толеранцији, односно учење да би се знало, учење да би се радило, учење да би се живело заједно и учење да би се било (Delors, 1998) подразумева неговање стечених, али и усвајање и развијање нових компетенција и искустава.

Прва знања, искуства и норме понашања, а самим тим и основна знања о толеранцији дете стиче у породици, као примарној формативној социјалној групацији којој припада и у којој се успостављају сложени емоционални и социјални односи важни за каснији целокупни развој појединца (Бобоева, 2015; Pintar, 2018). Родитељи као социјализацијски модел испољавају одређене обрасце понашања који се „уписују” у репертоар дечјег понашања (Ђерић и Студе, 2008: 141), те на тај начин промовишу друштвене и културолошке норме које деца усвајају путем опонашања, идентификације, ситуационог и/или других облика учења. Примарна социјализација која се сматра пресудном за формирање система вредности појединца може бити прожета стереотипима и предрасудама, односно не мора бити узорна у смислу развијања толеранције. Међутим, деца тек од десете године живота постају свесна стереотипа који су распрострањени међу људима и спознају да таква уверења могу имати негативне последице на њихов целокупан статус у групи (Ђерић и Студе, 2008: 139), иако истраживања показују да деца раног и предшколског узраста могу бити усмеравана и подстицана на разумевање негативних последица искључујућих и нетолерантних ставова и понашања, као и на њихово препознавање у свом понашању (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1286).

У васпитнообразовним институцијама настављају се, прихватају или мењају социјализацијски модели започети у породици. Кључну улогу у неутрализацији негативних утицаја примарне социјализације у породици, као и у развоју осетљивости према другима и другачијем има формални васпитнообразовни систем (Boneta i sag., 2013), у кога су имплементирани тренутне друштвене потребе, те „тако представља једно од најуспешнијих начина стварања позитивних ставова и правила понашања, посебно код формирања свести за толерантно понашање према другима” (Иљинская, 2009:

187–188). У том смислу, истраживачи су сагласни да је образовање о толеранцији педагошки императив, а системско васпитање за толеранцију, као и развијање вредности толеранције започиње са предшколским узрастом, имајући у виду да се интензивно формирање различитих аспеката развоја личности заснива на примерима из раног детињства (Спицyna 2015: 145). Стога, и „са неговањем и подизањем нивоа толеранције треба почети што раније, јер деца немају предрасуде, више су отворена и спремна да прихвате различитости” (Јовановић и Миленковић, 2018: 206).

Имајући у виду да је заједничка карактеристика већине васпитно-образовних система нагласак на когнитивном учењу, при чему је фокус на знању, вештинама и компетенцијама, Брковић сматра да је и стицање социјалног искуства у значајној мери повезано са когнитивним развојем и да је потребно код детета подстицати развој свести о сопственом процесу сазнавања (Brković, 2011: 131). Учењем у предшколском узрасту стичу се знања, вештине, навике и способности потребне детету за живот и укључивање у друштвене односе. Пошто се системском обуком могу поспешити социјалне вештине, на узрасту од три до шест година долази до њиховог убрзаног развоја, па сходно томе, већина деце напредује од импулсивног и егоцентричног у одговорно, друштвено интегрисано дете.

Програмска документа која се односе на васпитање деце предшколског узраста још од краја прошлог века апострофирају значај развијања толеранције, при чему је посебно наглашена потреба за препознавањем и уважавањем различитости у свим њиховим димензијама и облицима (*Правилник о општим основама предшколског програма*, 2006; *Правилник о основама програма предшколског васпитања и образовања деце*, 1996). Савремени демократски модел праксе предшколског васпитања подразумева уважавање једнакости и различитости у подржавајућем, респонсивном окружењу предшколске установе, базираном на дељењу моћи, у којој се узимају у обзир интереси заједнице, породице и деце. У том контексту, васпитање значи проширивање могућности детета, кроз усмереност на његову добробит, као и подршку његовим потенцијалима и активном учешћу у животу вртића (*Правилник о основама предшколског васпитања и образовања*, 2018: 8).

Да би се омогућило развијање толеранције у оквиру предшколског васпитања и образовања, потребно је обезбедити педагошке услове који се односе на: стварање толерантног простора предшколске установе; обуку васпитача у складу са циљевима образовања за толеранцију; примену педагошких технологија усмерених на развој толеранције у раду с децом; интеракцију васпитача и родитеља деце у образовању о толеранцији; развој и увођење у педагошку праксу посебних програма за формирање толеранције код деце (Иљинская, 2009: 188). Дакле, педагошки услови односе се на све учеснике у васпитном процесу: децу, васпитаче, садржај, начин организовања васпитног рада, родитеље. У овом раду пажњу посвећујемо књижевном тексту као садржају активности са децом предшколског узраста у функцији развијања

толеранције. У непосредној вези са садржајем је његово програмирање и разрада у циљу подстицања толеранције код деце различитих узрасних особености и психофизичких карактеристика, што имплицира и значај улоге васпитача, како при избору садржаја, тако и при организовању активности и креирању васпитне климе погодне за развој социјалних компетенција деце.

МОГУЋНОСТИ РАЗВИЈАЊА ТОЛЕРАНЦИЈЕ ПОСРЕДСТВОМ КЊИЖЕВНОГ ТЕКСТА КОД ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Поред тога што представља важан аспект детињства, јер је, према теоријској синтези Петровића (2013: 261), „по својој унутрашњој структури блиска младим читаоцима” (Слободан Ж. Марковић), јер у „њеној структури запажамо одлике које су иманентне детињству” (Владимир Миларић), јер „најбоље остварује дечји доживљај света” (Далибор Цвитан), књижевност за децу пружа драгоцене поуке младом читаоцу о друштвеном понашању, едукује га, помаже му да формира скуп вредности, доприноси социјално-емоционалном развоју и подстиче позитивне међуљудске односе (*Правилник о општим основама предшколског програма*, 2006). Књижевна уметност може бити значајан елемент неговања хармоничних односа према другоме и другачијем, имајући у виду да постепено подстиче развој спознавања себе и света, да може допринети промени ставова у вези са искорењивањем предрасуда, истовремено негујући емпатију, толеранцију према различитости и емоционалну интелигенцију, те да утиче на развијање свести о глобалним проблемима (Ghosn, 2002). Аргумент за развијање емоционалних и социјалних вештина, односно васпитање „толерантне личности детета” (Аврамовић, 2018: 17) посредством књижевности, поред њене улоге у личном развоју најмлађих, представља и утицај на цео процес учења у културном контексту.

Један од основних задатака предшколског васпитања и образовања јесте „да обезбеди развој процеса квантитативних и квалитативних промена, да подстиче оно што у личности детета постоји као најбоља могућност, а није му природом дато, или није до тада изграђено и уобличено, а уз обезбеђивање и наглашавање оних срединских аспеката који ће најбоље погодовати његовом развоју и учењу” (Милошевић, 2018: 214). С обзиром на то да званични програмски документи не прописују конкретне, односно не упућују на примерене васпитнообразовне садржаје, пред васпитачем је комплексан задатак избора садржаја за активности са децом предшколског узраста, који ће подстицати усвајање знања, развој способности и карактеристика личности неопходних за успешно учествовање у друштвеној заједници, а који ће истовремено задовољити и све остале релевантне критеријуме. У циљу подршке

васпитачима при избору садржаја активности у функцији креирања васпитнообразовног окружења подстицајног за сазнајни, емоционални и социјални развој, бавили смо се проблемом могућности развијања толеранције посредством књижевног текста.

Правилник о основама предшколског васпитања и образовања (2018: 15) дефинише циљеве подршке социјалној димензији добробити, који се односе на: „развијање позитивног културног и социјалног идентитета и задовољства и поноса припадништвом различитим заједницама (вршњачкој, породичној, локалној, националној, глобалној); развијање социјалне компетентности као способности емоционалног везивања и емпатичности, успешне социјалне комуникације и кооперативности; развијање моралних вредности и норми и способности моралног расуђивања, правичности и уважавања разлика; развијање алтруизма, особина човечности као што су предусретљивост, емпатија, толерантност, племенитост, солидарност”.

Предмет истраживања представљао је садржај књижевног текста у функцији остваривања циљева васпитнообразовног рада у предшколским установама који се односе на развијање толеранције у контексту подршке социјалној добробити деце. Истраживачки корпус чиниле су три збирке кратке прозе и три поетске збирке објављене у периоду од 2000. до 2018. године, одабране методом случајног избора. Уважавајући развојне специфичности детета предшколског узраста и полазећи од одређења према коме се под толеранцијом, поред трпељивости према другом мишљењу, деловању, понашању и уверењу, подразумева и прихватање и поштовање разлика (Чупић 2010), индикатори истраживања односили су се на различитости у домену: (1) пола/рода; (2) физичких особености; (3) односа деца – одрасли.

(1) Различитости у домену пола/рода

Појам рода „као друштвена конструкција пола” (Пурић и Чутовић, 2019: 463) подразумева „друштвене, културолошке и историјске разлике између жена и мушкараца и обухвата различите друштвене улоге, идентитете и очекивања за жене и мушкарце у друштву” (Lubina i Brkić Klimpak, 2014: 214). Површним генерализацијама о родовима, односно о типичном понашању жена и мушкараца, заправо се развијају стереотипи, а њихово учвршћивање у облику ставова или предрасуда у значајној мери обликује понашање појединца. Научити децу „да се служе ’језиком друге стране’, потакнути их на међусобно разумијевање и избјегавање конфликта, може бити важан допринос одгојнообразовних установа стварању културе која ће његовати различитост родова као богатство, а не као проблем” (Magović, 2009: 19).

Родне разлике у понашању и перцепцији деце предшколског узраста нису ограничене само на физичке особености, већ су присутне и у одређеним активностима, али и очекивањима (Van, 2013). Једна од активности

посредством којих деца током овог узрасног периода спознају различитости и васпитавају се за развијање толеранције према другачијима јесте дечја игра, која као најзначајнија активност раног детињства „представља дечји микросвет у којем се остварује и реализује макросвет одраслих и тиме улази у дечју актуелну реалност ширећи хоризонте дечјег постојања у односу са сваком њиховом новом улогом” (Van, 2013: 79). Песма *Стид* Горана Радоша (Коларов и Стевановић, 2009: 34) проблематизује различите приступе двојице дечака игри са девојчицама (*Зашто се Пера стално игра / Са пет девојчица / А Тока само са два камена / И празном конзервом*), односно указује на стид као један од узрока недостатка комуникације и, самим тим, немогућности међусобног упознавања и дружења дечака и девојчица (*Зато што се Пера / Са девојчицама радо дружи / Чим их види / А Тока се стиди*). Овај текст може представљати садржај, али и средство рада, то јест, поред отварања могућности емпатичног уживљавања читаоца, погодан је и за иницирање различитих игровних активности деце у функцији развијања толеранције.

У предшколском узрасту деца постају свесна своје родне улоге и имају изражену наклоност према родно типизираним играчкама и игри са вршњацима истог пола. Девојчице се подједнако баве женским и неутралним активностима, за разлику од дечака, који примарно бирају мушке игровне активности, односно девојчице су у мањој мери склоне полном стереотипу у игри, у поређењу са дечацима (Van, 2013: 99). Са друге стране, код деце која имају флексибилне друштвене норме у погледу улога пола, присутан је мање типизиран избор игара и играчака (Lobel & Menashri, 1993). С обзиром на то да се родно типизирана понашања усвајају искуством, непосредним или посредним, и учењем (Ћајић Kumpres, 1996: 314–315), текст *Побуна лутки* (Ршумовић, 2009: 213), у коме аутор разбија родни стереотип у вези са типичним играчкама – луткама које изговарају искључиво реч *мама* – може допринети развијању толеранције у смислу флексибилности при избору играчака, али и креативном приступу игровним активностима са родно типизираним играчкама.

(2) Различитости у домену физичких особености

Према емпиријским налазима (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1287), током предшколског узраста развијају се прихватајући или неприхватајући ставове према другима и другачијима. Наиме, деца су већ од треће године живота свесна расне припадности и међу предшколцима могу се уочити неприхватајући ставови према расној различитости, као и према тешкоћама у развоју и другим физичким особеностима, који се интензивирају са узрастом. У том контексту, уважавањем различитости као вредности и значајног педагошког ресурса промовише се инклузивна васпитнообразовна парадигма и доприноси добробити све деце.

Када је у питању избор књижевних текстова погодних за упознавање, прихватање и поштовање различитости у домену физичких особености, прича

Снежане Гњидић (2005) *Како сам поново постао Саша* може бити садржај активности у предшколској групи, а може се читати и у првом разреду основне школе. У основи бави се проблемом гојазности младих, распрострањеним међу „децом екрана” која се недовољно крећу и неадекватно хране. Суровост вршњака према другима које карактеришу физичке особености другачије од уобичајених углавном се исказује надимцима – Буцко, Буре, Прасе, Дебели, Чварак и слично, али и Зрика, Ушке, Носоња – који временом постају основна идентитетска одредница. Прича садржи различите аспекте проблема са којим се суочава дечак Саша: стид, покушај прикривања, разочарање услед неуспешних покушаја мршављења, „јо-јо ефекат” узрокован исцрпљујућим и нездравим дијетама, транспоноване проблема са нивоа личног на ниво породичног, несигурност, безнадежност, те може допринети развијању емпатије међу члановима групе, а може бити и повод за различите креативне активности у контексту подршке социјалној добробити деце. Подсмех и понижавање главног јунака од стране групе вршњака престаје оног тренутка када девојчица Ана, коју је избавио из невоље, његову несебичност и спретност награди захвалношћу и ословљавањем именом уместо погрдног надимка. И за све остале поновопостаје Саша! Имајући у виду да се предрасуде стичу васпитањем, а активно и циљано васпитнообразовно деловање усмерено уважавању различитости представља моћно средство превенције развоја предрасуда (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1295), са методичког аспекта, поред емпатије, ова прича погодна је и за подстицање предусретљивости и солидарности, а у функцији развијања толеранције.

На смањивање дистанце и рушење предрасуда према другима и другачијима отворено позива и Ршумовићева *Песма о Квазимоду* (2018): *Ред је да се неке предрасуде сруше / Лице није увек огледало душе / Иза ружне грбе иза лица грозна / Племенито срце мора да се спозна [...] Иза црних дроња и трапава хода / Љубав чиста греје тужног Квазимода.* Иако су концепти лепог и ружног у естетски вредносном смислу условне категорије, „у контексту интерперсоналних односа могу представљати значајан узрок нетолеранције, која има потенцијално негативан утицај на развој емоционалних и социјалних вештина” (Пурић и Чутовић, 2019: 466). Превазилажење негативног става према „ружном”, у смислу поштовања разлика и „одбацивања црно-беле слике света” (Аврамовић, 2018: 16) може се постићи адекватно одабраним књижевним текстом, али и начином организовања васпитног рада у предшколској групи.

Истраживања показују да су деца раног и предшколског узраста спремна на дружење са децом коју карактеришу одређене различитости, при чему на њихове изборе не утиче пресудно сама припадност некој рањивој групи (као што су, на пример развојне тешкоће) (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1294–1295). О потреби за дружењем девојчице Звездане са вршњацима који „не постављају незгодна питања, не упућују сувишне коментаре, не критикују и не подсмевају се” говори прича *О нотама* Јасминке Петровић (2017). Наиме, Звездана је

слабовида или слепа девојчица, ауторка не експлицира, већ се такав закључак имплиците намеће на основу њене несигурности при кретању, нарочито напољу, односно у непознатом простору, али и на основу тога што јој је соба увек у мраку – заборавља да упали светло. Звездана не види свет око себе, али „види“ музику и уме да је опише, што је зближава са двома девојчицама које се у тој мери емпатично уживљавају у њен свет, да добровољно бирају и физичко окружење у коме она живи – занимљивије им је када је и њима мрак. Дакле, пружањем подршке емоционалном и социјалном развоју деце посредством књижевног текста постављају се темељи међусобног поштовања и уважавања потреба других, „што дугорочно води развоју инклузивних заједница и друштва у цјелини” (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1295).

(3) Различитости у односу деца – одрасли

Развој и учење најмлађих одвија се кроз односе које успостављају и развијају са другим одраслима и децом, а природа и квалитет тих односа утичу на „дететово осећање властите вредности, његове капацитете за учење и његово растуће осећање припадништва одређеној заједници” (Pavlović Brenesalović, 2012: 133). Потребу за разумевањем од стране других, пре свега одраслих, као основним предусловом процеса одрастања и укључивања у заједницу, али и резигнацију због њиховог нераздевања за капацитете и могућности деце једна Тина исказује питањем упућеним својој мами: *Ја ни саму себе / Често не разумем. / А није да нећу / Већ просто – не умем. / И пошто не умем / Да разумем себе, / Како могу, мама, / Да разумем тебе?* (Коларов и Стевановић, 2009: 98). У интеракцији са одраслима одвија се развој и учење деце, али у том процесу и одрасли имају прилику да уче, да се развијају и мењају, спознавајући дете, себе, али и природу и смисао људског функционисања (Pavlović Brenesalović, 2012: 133). Са методичког аспекта, поред упознавања различитости, ова песма може бити и повод или подстицај за различите облике креативног исказивања дечјих потреба у комуникацији са другима, што је такође у функцији развијања толеранције.

Деца развијају и конструишу знања, вештине, навике, очекивања кроз односе са другима и према другима и контекстуално искуство, које интегрише акције и интеракције самог детета, социјалне средине и физичког окружења. У Ршумовићевој песми *Гњави ме теча* (Коларов и Стевановић, 2009: 98), дете наводи бројне узрочнике својих nelaгода и непријатности (теча, тетка, чешаљ, четка, брица, брат од стрица, ујак, ујна, мама, тата...), али и свест о постојању реципроцитета у свакој врсти односа: *Морам још рећи / Ради дојма / Кога ја гњавим / Немам појма*. Адекватно методичко програмирање и разрада овог садржаја може допринети сагледавању утицаја поступака, намера и жеља појединца на друге, чиме се фокус помера од егоцентричног ка друштвено одговорном понашању, што је такође један од елемената развијања толеранције у контексту подршке социјалној добробити деце (*Правилник о основама предшколског васпитања и образовања*, 2018).

Деца расту и развијају се у контексту блиских и зависних односа који им пружају љубав, негу, сигурност, подршку (Pavlović Brenesalović, 2012: 137). Афективна везаност за „значајне” одрасле, најчешће родитеље, пресудна је за развијање квалитетних интерперсоналних односа којима се подржавају добробит и компетенције детета. Ршумовићева песма *Генерале сило љута* (2000) указује, с једне стране, на важност професије одраслих (*Генерале сило љута; Ој фризерко вешта зверко*), али и на значај активног учешћа родитеља у свакодневном животу, игри и одрастању деце (*А свет може да причека / И с фризуром и са ратом / Док се једна срећна кћерка / Наигра са својим татом*). Посредством књижевног текста који уважава аргументе обе, наизглед супротне стране, инкорпорираног у одговарајуће активности у групи може се допринети процесу изградње узајамног разумевања и поштовања потреба другог.

Односе одраслог и детета карактерише асиметричност, не само у знању, компетенцијама, искуству, већ пре свега у моћи, из које не би требало да проистиче „владање и управљање дететом, као ни покровитељство и претерана заштита детета, него одговорност за стављање своје моћи у функцију ојачавања детета и његових капацитета” (Pavlović Brenesalović, 2012: 144). Пример духовитог приступа питању оправданости примене моћи одраслих у виду физичког кажњавања деце и потенцијалних дугорочних последица таквих поступака представљају стихови Моша Одаловића: *Друже тата, кућни команданте, / деца расту, ал’ батине памте! / Пази добро, и ту лека има – / вратићемо твојим унуцима!* (Коларов и Стевановић, 2009: 32). Садржај је погодан и као модел иницирања комуникације у функцији превазилажења потенцијалних конфликта, а начин обраћања оцу – одраслом (*Друже тата, кућни команданте*) може бити повод креативног приступа развијању дечјег речника у функцији уочавања и спознавања разлика и развијања толеранције.

ЗАКЉУЧАК

Толеранција представља кључни концепт друштвених и културних процеса 21. века (Бобоева, 2015), те је у том смислу развијање „културе толеранције” педагошки императив васпитнообразовног система у целости, почев од најранијег узраста, као најподложнијег срединским утицајима и погодног за развијање социјалних компетенција. Упознавањем и разумевањем различитости, афирмацијом равноправности, солидарности и сарадње међу различитим појединцима и групама у друштву деца и одрасли развијају разумевање за друге, уче да живе заједно са другима, да уважавају узајамну зависност у духу вредности плурализма, међусобног поштовања, мира и културе различитости (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1287). Имајући у виду значај књижевне уметности за социјално-емоционални, али и сазнајни развој у културном контексту, књижевни текст може представљати средство и садржај активности са децом предшколског узраста у функцији остваривања циљева васпитања и образовања који се односе на развијање и практиковање толеранције у односима

са другима и другачијима. Примери наведени у овом раду показују да се системском обуком посредством књижевне уметности у раном и предшколском узрасту могу обезбедити средства, знања, вештине и могућности разумевања, поштовања и уважавања других (Bouillet i Miškeljin, 2017: 1288), као основни предуслов здравог интегрисања појединца у друштвену заједницу.

Међутим, иако су могућности књижевности у развијању толеранције као програмског захтева несумњиве и бројне, промишљање васпитнообразовне праксе у предшколским установама у овом контексту отвара, односно актуелизује одређена питања и проблеме, као што су: компетентност васпитача за избор књижевних текстова (Пурић и Костић, 2019: 365–366); садржај и начин организовања стручног усавршавања запослених у предшколским установама у циљу остваривања све бројнијих и разноврснијих захтева који се пред њих постављају; могућности повезивања теоријских и емпиријских промишљања са практичном реализацијом васпитнообразовног рада. У том смислу, потребно је пажњу истраживача и практичара усмерити на наведене проблеме и обезбедити системску подршку васпитачима у циљу превазилажења изазова са којима се суочавају у свакодневном раду.

Извори

- Гњидић, С. (2005). *Како сам поново постао Саша*. Београд: ЗУНС.
- Коларов, И. и Стевановић, Б. (прир.) (2009). *Е баи то! – избор из савремене српске поезије за децу*. Београд: Завод за уџбенике.
- Петровић, Ј. (2017). *О мачкама, нотама и бубама*. Београд: Креативни центар.
- Ршумовић, Љ. (2000). *Причанка и певанка*. Нови Сад: Прометеј.
- Ршумовић, Љ. (2009). *О том потом*. Крагујевац: Кораци.
- Ршумовић Љ. (2018). *Фазони и форе*. Београд: Лагуна.

Литература

- Аврамовић, З. (2018). Савремени свет и васпитање за толеранцију. У Д. Столић (ур.), *Савремени свет и толеранција кроз призму предшколског васпитања*, рад штампан у целини, 24–25. март 2017, Сокобања (15–20). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
- Alzyoud, M. S., Khaddam, A. F. & Al-Ali, A. S. (2016). The impact of teaching tolerance on students in jordanian schools. *British Journal of Humanities and Social Sciences*, 15, 33–52.

- Ban, A. (2013). Rodni stereotipi u predškolskoj igri. U B. Petrović Sočo i A. Višnjić (ur.), *Play and playing in early childhood*, rad štampan u celini, 8–11. maj 2013, Zagreb (78–93). Zagreb: ОМЕР Hrvatska.
- Бобоева, С. Б. (2015). К некоторым аспектам воспитания толерантности. *Инновационная наука*, 4, 83–85.
- Boneta, Ž., Ivković, Ž. i Lacmanović, T. (2013). Interkulturalne kompetencije odgojiteljica i socijalna distanca. *Školski vjesnik*, 62(4), 479–494.
- Bouillet, D. i Miškeljin, L. (2017). Model for Developing Respect for Diversity at Early and Preschool Age. *Croatian Journal of Education*, 19(4), 1265–1295.
Retrieved December 20, 2019 from the World Wide Web <https://doi.org/10.15516/cje.v19i4.2567>.
- Брковић, А. (2011). *Развојна психологија*. Чачак: Регионални центар запослених у образовању.
- Cherney, I. D., Kelly-Vance, L., Glover, K. G., Ruane, A. & Ryalls, B. O. (2003). The effects of stereotyped toys and gender on play assessment in children age 18–47 months. *Educational Psychology*, 23, 95–105.
- Ghosn, I. K. (2002). Four good reasons to use literature in primary school ELT. *English Language Teaching Journal*, 56(2), 172–179.
- Denham, S. A. & Burton, R. (2003). *Social and emotional prevention and intervention programming for preschoolers*. New York: Kluwer Academic / Plenum.
- Delors, J. (1998). *Учење благо у нама*. Zagreb: Educa.
- Ђерић, И. и Студе, Р. (2008). Родитељи и наставници као извор формирања стереотипа. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 40(1), 137–151.
- Zakain, A. (2012). Hand to Hand: Teaching Tolerance and Social Justice One Child at a Time. *Childhood Education*, 88(1), 3–13.
- Ильинская, Е. А. (2009). Условия формирования толерантности у детей старшего дошкольного возраста в дошкольном образовательном учреждении. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена* (102), 187–190.
- Јовановић, И. и Миленковић, В. (2018). Подстицање толеранције на различитости код деце у припремном предшколском периоду. У Д. Столић (ур.), *Савремени свет и толеранција кроз призму предшколског васпитања*, рад штампан у целини, 24–25. март 2017, Сокобања (206–213). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
- Lobel, T. E. & Menashri, J. (1993) Relations of conceptions of gender-roles transgressions and gender constancy to gender-typed toys preferences. *Developmental Psychology*, 29, 150–155.
- Lubina, T. i Brkić Klimpak, I. (2014). Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima. *Pravni vjesnik*, 30(2), 213–231.
- Marović, Z. (2009). Ne smiješ plakati, ti si dječak. *Dijete, vrtić, obitelj*, 15(58), 18–23.
Retrieved December 12, 2019 from the World Wide Web <https://hrcaak.srce.hr/128503>.

- Maslovarić, B. (2013). Interkulturno obrazovanje i kulturni diverzitet. U M. Živković (ur.), *Multikulturalnost i savremeno društvo*, rad štampan u celini, 1. mart 2013, Novi Sad (88–99). Novi Sad: Visoka škola „Pravne i poslovne akademske studije Dr Lazar Vrkatić”.
- Милошевић, А. (2018). Улога невербалне комуникације у реализацији педагошке функције предшколске установе. У Д. Столић (ур.), *Савремени свет и толеранција кроз призму предшколског васпитања*, рад штампан у целини, 24–25. март 2017, Сокобања (213–222). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
- Novakov, P. (2013). Kulturološki elementi u prevodu: suočavanje sa drugima. U M. Živković (ur.), *Multikulturalnost i savremeno društvo*, rad štampan u celini, 1. mart 2013, Novi Sad (21–32). Novi Sad: Visoka škola „Pravne i poslovne akademske studije Dr Lazar Vrkatić”.
- Novović, T. i Mićanović, V. (2018). Mišljenja vaspitača i stručnih saradnika o kvalitetu inkluzivne prakse u crnogorskim predškolskim ustanovama. *Nastava i vaspitanje*, 67(2), 357–373.
- Опачић, З. (2015). Претпостављени читалац (културни и идеолошки контекст књижевности за децу). *Иновације у настави*, XXVIII(4), 18–28.
- Pavlović Brenesalović, D. (2012). Odnosi na ranim uzrastima. U A. Baucal (ur.): *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta i UNICEF, Srbija.
- Петровић, Т. (2013). Књижевност за децу у светлу науке о књижевности. У С. Денић (ур.), *Књижевност за децу и њена улога у васпитању деце школског узраста*, рад штампан у целини, 23. новембар 2012, Врање (255–267). Врање: Учитељски факултет.
- Pintar, Ž. (2018). Odgojitelji i odgojna partnerstva u kontekstu ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. *Acta Iadertina*, 15(1), 91–104.
- Правилник о основама програма предшколског васпитања и образовања деце узраста од три до седам година* (1996). Просветни гласник, Службени гласник РС, бр. 6/1996.
- Правилник о општим основама предшколског програма* (2006). Просветни гласник, Службени гласник РС, бр. 14/2006.
- Правилник о основама предшколског васпитања и образовања* (2018). Просветни гласник, Службени гласник РС, бр. 16/2018.
- Пурић, Д. и Костић, Ј. (2019). Значај примене успаванке у активностима са предшколском децом (из угла васпитача). У С. Маринковић (ур.), *Наука, настава, учење – проблеми и перспективе*, рад штампан у целини, 25. октобар 2019, Ужице (355–368). Ужице: Педагошки факултет.
- Пурић, Д. и Чутовић, М. (2019). Књижевно дело Љубивоја Ршумовића у функцији развијања толеранције и уважавања различитости. У С. Маринковић (ур.), *Књижевно дело Љубивоја Ршумовића*, рад штампан у целини, 28. септембар 2018, Ужице (459–474). Ужице: Педагошки факултет.

- Спицына, О. А. (2015). Педагогическая толерантность: анализ проблемы. *Казанский педагогический журнал*, 6(1), 145–147.
- Тодоров, В. (2018). О неким примерима толеранције у књижевности за децу У Д. Столић (ур.), *Савремени свет и толеранција кроз призму предшколског васпитања*, рад штампан у целини, 24–25. март 2017, Сокобања (391–397). Алексинац: Висока школа за васпитаче струковних студија.
- Cartledge, G. & Kiarie, M. W. (2001). Through Literature for Children and Adolescents. *Teaching Exceptional Children*, 34(2), 40–47.
- Volkman, L. (2015). Opportunities and Challenges for Transcultural Learning and Global Education via Literature. In W. Delanoy, M. Eisenmann & F. Matz (eds.), *Learning with Literature in the EFL Classroom* (237–262). Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ћајић-Кумпес, Ј. (1996). *Образовање и толеранција*. Друштвена истраживања, 5(2(22)), 307–319.
- Чупић, Ч. (2010). *Политика и одговорност*. Београд: Чигоја штампа.
- Шевкушић, С. и Милошевић, Н. (2004). Да ли успешан наставник васпитава као добар родитељ. *Зборник Института за педагошка истраживања*, 36, 188–203.

Миријана М. Чутович

Универзитет в Крагуеваце, Педагогическии факултет в Ужице

Далиборка С. Пурич

Универзитет в Крагуеваце, Педагогическии факултет в Ужице

ЗНАЧЕНИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ТОЛЕРАНТНОСТИ ПОСРЕДСТВОМ ЛИТЕРАТУРНОГО ТЕКСТА У ДОШКОЛЬНЫХ ДЕТЕЙ

Анотация

Толерантность как одно из предварительных условий сосуществования в современном демократическом обществе подразумевает способность и намерение человека принимать другого и различного. В этом смысле развитие «культуры толерантности» является обязательной областью для всех типов и на всех уровнях образования, начиная с дошкольного периода, что особенно важно для развития базовых социально-эмоциональных навыков.

Учитывая важность литературного искусства для когнитивного, эмоционального и социального развития, авторы рассматривают возможности развития толерантности у детей дошкольного возраста посредством литературного текста. В целях поддержки воспитателям в выборе содержания мероприятий в функции создания благоприятной среды были проанализированы конкретные возможности решения задач воспитательной работы в контексте поддержки социальному обеспечению детей.

Ключевые слова: *толерантность, литературный текст, дошкольник, разнообразие.*